

7. Калинина А.А. Семантика двойного отрицания / А.А. Калинина // Тезисы Международной научной конференции «Языковая семантика и образ мира». – 1997. – Т. 1. – С. 7 – 9.
8. Кардаш Л.В. Мовні засоби вираження заперечення і протиставлення в українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.В. Кардаш. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 20 с.
9. Магун А. Подія революції / Артемій Магун // І. – 2004. – Ч. 34. – С. 27 – 46.
10. Озерова Н.Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н.Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 1978. – 118 с.
11. Паславська А.І. Заперечення як мовна універсалія : принципи, параметри, функціонування / А.І. Паславська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2005. – 289 с.
12. Русская грамматика : В 2-х т. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. – 709 с.
13. Boysson-Bardies B. Négation et performance linguistique / Bénédicte de Boysson-Bardies. – Paris, 1976. – 136 p.
14. Ginneken J. van. Principes de linguistique psychologique / Jacobus van Ginneken. – Amsterdam; Paris, 1907. – 499 p.
15. Givón T. Negation in language : Pragmatics, function, ontology / Thomas Givón // Pragmatics. – N.Y. etc.: Acad. Press, 1978. – Vol. 9. – P. 69 – 112.

Summary

Bahan M.P. Conventional word-combinations in the negative form: literary stylization or violation of standards?

The paper analyzes characteristics of conventional word-combinations that have the negative form, in the context of stylistic and other rules of the modern Ukrainian language, defines their role as a means of literary stylization and enhancing of evaluative modal meanings in different communicative situations, proves non-normative nature of many of these conventional combinations of words.

It is defined that the functional specificity of the conventional word-combinations in the negative form is that they brings out the active positions of the member of dialogue that not just recognizes something, but rejects the assumption of a possible disagreement with any version or initiative, whereby it is concluded that such compounds are organic in the dialogues and discussions.

It is found that the use of conventional word-combinations in the negative form is not quite appropriate in some communicative situations, especially when the speaker does not discuss, but simply describes someone's idea. It is proved that in such cases the use of conventional compounds in the negative form complicates the perception of sentences, especially those that contains other units in a negative form.

It is noted that these semantically stable word-combinations are too cumbersome and opaque. The article highlighted the usefulness of certain modal particles for emphasizing important semantic components of message.

It was defined that the use of many conventional word-combinations in texts of journalistic and scientific style of speech caused by the influence of the Russian literary language. This article presents specific Ukrainian-language equivalents to these compounds.

Studies of word-combinations in the negative form against the their affirmative equivalents opens up prospects for further study synonymous syntactic forms in the modern Ukrainian language and promotes the search for the most optimal syntactic means of expression.

Keywords: *conventional word-combination in the negative form, functional style, literary stylization, modality, evaluative meaning, the literary norm.*

УДК 070: 808.2: 81'271

Н.М. Дзюбак

ПОМИЛКА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ

У статті зроблено спробу наукового осмислення поняття «помилка» у різних сферах людської діяльності. Автор трактує помилку як відхилення від норми, визначає основні аспекти дослідження помилок, описує лінгвістичний підхід до вивчення помилок.

Ключові слова: норма, відхилення від норми, помилка, аноматив, девіація.

Будь-яка людська діяльність (фізична, духовна, психічна, розумова, мовленнєва тощо) є складним багатоступінчастим процесом, який може супроводжуватися різноманітними відхиленнями від його «нормального» ходу. Виникнення ненормативних дій зумовлюється різними чинниками як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, зокрема, складністю внутрішнього світу людини, визначальним впливом підсвідомого на кожен її рух, масивом інформації, який потрібно миттєво опрацювати і відповідно зреагувати на нього тощо.

Свого часу помилки як об'єкт наукового дослідження цікавили науковців різних галузей наукового знання. У психології помилкові дії досліджували З. Фрейд, О.Леонт'єв, Л.Виготський та інші. Мовні помилки стали об'єктом досліджень Ю.Д.Апресяна, Н.Д.Арутюнової, Ш.Баллі, О.Н.Єрмакової, Т.В.Радзівської, О.О. Селіванової, Ф.С.Бацевича. Помилки як об'єкт редагування вивчали А.О.Капелюшний, В.В.Різун, З.В.Партико, Т.Г.Бондаренко. Однак і досі немає єдиного комплексного підходу до визначення помилки, потребує систематизації її поняттєвий апарат щодо означуваного поняття. Наукове осмислення феномену помилки потребує інтеграції здобутків різних галузей наукового знання. У такий спосіб може бути заповнена прогалина між наяв-

ними дослідницькими парадигмами, що відчутно позначається на розумінні найважливіших питань теорії помилок. З'ясування особливостей механізму помилкової діяльності дасть змогу не лише попереджувати помилки, а й розробити ефективну методику їх виявлення, ідентифікування та виправлення.

Мета нашої розвідки – на основі комплексного аналізу різних підходів з'ясувати природу помилки у різних сферах людської діяльності та описати лінгвістичний аспект її дослідження.

Помилка – поняття багатозначне. У тлумачному словнику подано такі його значення: 1. Неправильність у підрахунках, написанні слова і т.ін. // Неправильність, неточність у якому-небудь механізмі, пристрої, в якійсь схемі, карті і т.ін. 2. Неправильність у вчинках, діях тощо. // Неправильна думка, хибне уявлення про когось, щось. *Кримінальна помилка, лікарська помилка, помилка сприйняття*. 3. Некоректність результату яких-небудь дій. // Дія, яка призводить до некоректних результатів. *Припускатися помилок* [3, 1041].

У широкому розумінні **помилка** – це невідповідність між об'єктом або явищем, прийнятим за еталон (матеріальний об'єкт; рішення задачі; дія, що призвела б до бажаного результату тощо), і об'єктом/явищем, який зіставляють із першим. Прийнятий еталон це свого роду **норма** (лат. *norma* – *правило, взірць*) – звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т. ін. [3, 792].

У різних суспільствах, а також галузях людської діяльності існує різне поняття норми, та відповідно різне ставлення до тих людей чи явищ, які якимось чином виділяються з цієї норми. У плані соціальних стосунків, поняття норми – це зразок, правило поведінки людей в суспільстві, що залежить від історії та культури людей, їх національності, економічного розвитку суспільства тощо. У мові, літературознавстві – загальноприйняте правило. Отже, **норма** – це деяке ідеальне утворення, умовне позначення об'єктивної реальності або деякий середньостатистичний показник, що характеризує реальну дійсність. Однак дуже часто межа між «правильністю» і «помилковістю» того чи того явища настільки тонка, що їх неможливо розрізнити. Тому дехто з науковців дотримується думки, що норми здебільшого не існує, бо це поняття умовне.

Кожна норма має свої показники та характеристики. Все те, що не відповідає показникам називається **відхиленням від норми**. У цьому аспекті помилка сприймається як відхилення від норми – відступ від правильного, типового, прийнятого. У різних сферах людської діяльності відхилення від норми має різну оцінку: негативну чи позитивну. У соціальній психології, наприклад, негативним відхиленням від норми вважають розумову відсталість, а позитивним – талановитість чи обдарованість. Філософи твердять, що негативні відхилення призводять до занепаду і руйнування, в той час коли позитивні сприяють розвитку. Як наукові кваліфікують помилки у міркуваннях, неправильну інтерпретацію результатів дослідження, прийняття недостатньо обґрунтованої гіпотези як непорушної істини. Але Альберт Ейнштейн щодо помилок такого типу свого часу заявив: «Хто ніколи не робив помилок, той ніколи не пробував щось нове».

Одночасне застосування понять «норма» і «відхилення» у філології розпочалося з 80-х років XIX ст. Запропонували її французькі дослідники. Вони справедливо вказали, що ці два поняття є протилежними сторонами одного цілого. Формуючи теорію відхилення, вони ввели поняття норми, яку визначали як нульовий ступінь, тобто те, чого очікує в певній позиції реципієнт. Відхилення у своїй теорії вони трактували як зміну нульового ступеня.

Можна виокремити два підходи до вивчення мовних та мовленнєвих помилок: **нормативний** (французька і женецька школи), згідно якого помилку трактують як відхилення від мовних норм; і **функціональний** (скандинавська школа), за яким помилку розглядають як явище, яке не відповідає меті комунікації.

Одним із перших, хто розпочав серйозне комплексне дослідження мовних помилок, був швейцарський лінгвіст, представник функціонального підходу Анрі Фрей. Вчений не лише заговорив про порушення мовної норми і нормативні тексти як об'єкти лінгвістичного дослідження, але й дав класифікацію типів помилок, а також запропонував функціональне пояснення їх виникнення. На його думку, «коректність чи некоректність мовних явищ залежить від того, наскільки вони відповідають конкретній функції, яку їм потрібно виконати», при чому коректністю вважав те, що може найлегше і найшвидше зрозуміти слухач або висловити мовець.

Ще одним засновником аналізу помилок є Г. Джордж. Він аналізував помилки з погляду практики викладання іноземної як другої мови в умовах білінгвізму. Вчений вважав, що учень отримує знання про англійську мову від свого вчителя чи з підручника: це те, що можна назвати «входом». У свою чергу, учень опановує усну і писемну форми мови: це те, що можна назвати «виходом». Коли ж з'являється небажана форма, не передбачувана матеріалом на «вході», можна говорити про помилку. Саме аналіз різниці на «вході» та «виході» може дати позитивну інформацію про природу і спосіб функціонування таких відхилень.

На важливість наукового аналізу помилок вказували Бодуен де Куртене, Л.В. Щерба, В.Вундт. Беручи за основу психологічні дослідження теорії мовної діяльності Г. Ваймера, Р. Марингера, вони розглядали помилки як необхідну частину мовної діяльності, описали основні типи помилок.

Німецькі вчені Р.Мерінгер і К. Майер зібрали і опублікували велику колекцію мовних помилок. Свою класифікацію помилок дослідники розробили ґрунтуючись на причинах їх виникнення.

У російському мовознавстві одним із перших до теорії помилок звернувся Т.Г. Егоров (30-40 роки XX ст.). У праці «Психологія оволадання навиками читання», він вказує на важливість вивчення помилок, оскільки механізм вивчення помилок дасть можливість детально вивчити діяльність людини і розкрити основні її рушії.

Процес вивчення мовних помилок значно активізувався у другій половині XX століття. З'являються праці Ю.Д.Апресяна, Н.Д.Арутюнової, Ш.Баллі, О.Н.Єрмакової, І.М.Кобозєвої, О.С.Кубрякової, Н.І.Лауфер, Т.В.Радзєвської, О.О.Селіванової, Ф.С.Бацевича та ін.

Помилка як об'єкт сучасного лінгвістичного дослідження – явище досить багатоаспектне, адже об'єктами вивчення лінгвістики є мова, мовлення та комунікація. Ця багатоаспектність відбита і у термінній номінації помилки. Так, у сучасному українському мовознавстві помилку ще кваліфікують як девіацію, анорматив, мовну аномалію тощо. При цьому перший термін використовують переважно щодо комунікації та спілкування як психологічних дій людини, адже девіація – це, перш за все, широкий спектр відхилень поведінки особистості від традиційних у даному суспільстві нормативів поведінки.

Ф.С. Бацевич розрізняє такі типи девіацій: девіації у спілкуванні, комунікативні девіації та девіації мовні. Як *девіації у спілкуванні* дослідник трактує різноманітні типи комунікативних невдач, помилок, обмовок, опісок, провалів тощо, пов'язаних з мовною та комунікативною компетенцією учасників спілкування. *Комунікативні девіації* – це збір у спілкуванні, недосягнення перлокутивного ефекту тощо, їх причиною є недостатня комунікативна компетенція адресата, перш за все недотримання правил, максимум, постулатів, конвенцій комунікативного кодексу. *Девіація мовна* – тип комунікативної невдачі чи збою у спілкуванні, причиною яких є недостатня мовна компетенція учасників. Це різноманітні помилки, неточності, обмовки, опіски, лінгваляпсузи тощо, пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики [1].

Анорматив таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій [2].

Мовний феномен помилки пов'язаний насамперед з поняттям мовної норми. *Мовна норма* – це система обов'язкових реалізацій, прийнятих у мовленнєвій практиці суспільства на даному етапі його історичного (культурного) розвитку, або іншими словами, це сукупність найбільш стійких, традиційних реалізацій елементів мовної структури, відібраних і закріплених суспільною мовною практикою, придатних для комунікативних цілей мовних засобів, що ним користується мовне суспільство.

Співвідношення помилок з видами мовних рівнів та норм обумовлює їх поділ на орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні. А.П.Загнітко до мовних відносить і композиційні або структурні помилки, причиною виникнення яких є «незнання укладачем композиції або структури тексту» [4, 273].

Однією з характерних ознак лінгвістичної помилки є різний ступінь відхилення від норми. Ю.Д.Апресян виділяє шість типів мовних аномалій: вірні, допустимі, сумнівні, дуже сумнівні, неправильні, грубо неправильні. Такий підхід відбито у сучасному дидактичному аспекті помилок, який ми плануємо розглянути у подальших розвідках.

Отже, будь-яку сферу людської діяльності регулюють норми. Порушення норм має різну оцінку у сферах людської діяльності. Причиною виникнення мовних помилок є порушення норм сучасної літературної мови. У подальших дослідженнях плануємо більш детально розглянути принципи загальної класифікації помилок.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіації / Ф. Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ, 2000. – 237 с.
2. Бондаренко Т.Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 – К., 2003. – С. 7.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Загнітко А.П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А.П.Загнітко, І.Г.Данилюк. – Донецьк: ТОВВКФ «БАО», 2006. – 480 с.
5. Капелюшний А. О. Телебачення прямого ефіру: практика мовлення, типові помилки : навч. посібник / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2011. – 400 с.
6. Партико З.В. Загальне редагування: нормативні основи : Навчальний посібник / З.В. Партико. – Л.: ВФ Афіша, 2006. – 416 с.

In the article the attempt of scientific comprehension of concept «mistake» is done in the different spheres of human activity. In the wide understanding a mistake is disparity between an object or phenomenon, accepted for a standard (financial object; decision of task; action which would result in the desired result and others like that), and object/phenomenon which is compared with the first. Accepted standard it the family norm. Every norm has the features, deviation from which is a mistake.

Simultaneous application of concepts «norm» and «deviation» in philology was begun with 80th of the XIX century There are two ways of studying speech mistakes: regulation and functional. Error as object of modern linguistic research – the phenomenon is multidimensional enough, in fact the objects of study of linguistics is a language, broadcasting and communication. This multidimensional reflected in terminniy category mistake. So in modern Ukrainian linguistics an error is yet characterized as deviation, anormativ, linguistic anomaly and others like that.

The linguistic phenomenon is an error related above all things to the concept of linguistic norm. Correlation of errors with the types of linguistic levels and norms stipulates their dividing into orthoepical, akcentuaciyni, orthographic, lexical, phraseology, word-formation, morphological, syntactic, punctuation, stylistic.

Key words: norm, deviation from a norm, mistake, anormativ, deviation.